

انتشارات سورہ مهر (وابسته به حوزه هنری)

مرکز آفرینش های ادبی / دفتر پژوهش

بررسی چهره‌ی دیو و پری در
افسانه‌های مازندران

نویسنده: فاطمه شمس

جلد ۱۱: جلد حسب ایلہ

حاب، صحافي وليتوگرافي: واژه‌ها را از اندیشه، چاپ اندیشه

ج. اول: ۱۳۹۶

شماره ۲۵ نسخه

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۶

شماره شمس، فاطمه، ۱۳۶۵ -

عنوان نام پیر: یوو پری در افسانه‌های مازندران: رویکردی

اسطور تناسی: همه ناسی: [ای] مرکز آفرینش های ادبی]

سازمان تبلیغات اسلامی، نوزدهم، ی.ا.

مشخصات نشر - انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهري: ۲۵۶

ISBN: 978-600-03-7676-2

وضعیت شهر ست نویسی: فیہ

موضوع: اسطور مشناسی -- تاریخ و ۱

موضوع: Mazandaran - اردو - لغت

موضوع: ادبیات و اسطوره

Literature and myth : موضوع

موضوع: افسانه‌ها و قصه‌های مازندرانی

Mythology-- History and criticism : موضوع

شناسه افزوده : سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنر، مرکز

آفرینشهای ادبی

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

رده‌بندی‌کننده: ۱۳۹۵/۹۱۳۱۳/BL

رده بندی دیویی: ۳۹۱/۱۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۹۱۷۵۱

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشید پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵

تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز یخشی: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.soremehr.ir

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

فهرست

۱۱ پیشگفتار

۱۴ فصل اول | اسطوره و افسانه |

۲۱ نقد اسطوره‌شناختی

۲۱ افسانه و قصه

۲۱ افسانه‌های مازندران

۳۰ فصل دوم | دیو |

۳۱ مازندران تاریخی یا اسطوره‌ای

۳۳ دیوان و مازندران

۵۸ سخن آخر

۵۹	پیشینه «دیو»
۶۴	دیو در ادب پارسی
۶۸	دیو در افسانه‌های مازندران
۸۳	سخن آخر

۸۴	فصل سوم پری
۸۶	پری کیست؟
۱۰۱	پری و جنون
۱۰۸	آل
۱۱۹	شخصیت پری در ادب پارسی
۱۲۵	پیشینه و جایگاه مار
۱۴۲	پری در افسانه‌های مازندران
۱۵۲	سخن آخر

۱۵۴	فصل چهارم افسانه؛ میراثی جهانی
۱۷۶	سبزه‌قبا
۱۸۵	کوپید و پسوچه
۱۹۴	سلطان مار
۱۹۶	کاکل‌زری، دندان‌مروارید
۱۹۷	پسر تاجر و روح غریبه‌ای تنها
۱۹۸	چهل پهلوان، چهل دیو
۱۹۹	حاتم طایی و انگشتر سلیمانی
۲۰۰	حسن پهلوان
۲۰۱	سیب گریان، انار خندان

۲۰۲	روایت دیگر از سیب گریان، انار خندان
۲۰۲	شیرمحمد
۲۰۴	قوز بالا قوز
۲۰۴	پادشاه و دختر بیمارش
۲۰۶	پس کوچک
۲۰۶	حسن ترسو (کوهسار پهلوان)
۲۰۷	هستم شکن و مار
۲۰۸	زخم زیبا و اندر پوب
۲۰۸	محمد، پسر خندان
۲۱۵	برگ ظلمات
۲۱۶	پسرک بی خیال
۲۱۶	دو خواهر
۲۱۷	نقل نجار
۲۱۸	شغال ترس محمد
۲۱۸	تنبل
۲۱۹	مرغ تخم طلا
۲۲	ملک محمد
۲۲۱	دو برادر
۲۲۲	اوغچه پرین
۲۲۲	انار گل خنده زار، سیب گل خنده زار، گل گل خنده زار
۲۲۳	پیرمرد و مار
۲۲۴	شیرافکن و هفت دیو
۲۲۴	گل سرخ تتی
۲۲۵	مادیان چهل کره

۲۲۷	نارنج و ترنج
۲۲۸	چهل پهلوان و چهل دیو
۲۲۸	حسن پهلوان
۲۲۹	سیب گریان و انار خندان
۲۳۰	که ملک
۲۳۱	زنگ عدالت و مار
۲۳۲	ماه‌بشاز
۲۳۴	مهرپر و شاهزاده افعی
۲۳۶	دختری که در شد
۲۳۷	مه‌مه‌خاتون
۲۴۰	وک (غوک)

پیشگفتار

افسانه‌های شفاهی و باورهای عامیانه^۱ در کنار آثار باستانی و متون کهن بازگوکننده ناگفته‌های بسیاری دربارهٔ فرهنگ یک قوم است و فقط با دیدگاهی میان‌رشته‌ای می‌توان به تحلیل عناصر متون و ادبیات شفاهی، به‌ویژه افسانه‌ها، پرداخت. افسانه‌ها به منزله بخش بزرگی از ادب باستانی، در گذر اسطوره به حماسه و حماسه به تاریخ شکل گرفته‌اند. بدین‌سان، اسطوره پس از افسانه شدن از هم سهم خود را در زندگی انسان حفظ می‌کند. اسطوره‌ها به اقتضای پویایی روایی عمل می‌کنند و همواره از ایستایی اصول عقاید می‌گریزند (کوپ ۱۳۸۴: ۱۱۴). به باور مالدینوفسکی، افسانه در فرهنگ بومی کارکردی ضروری دارد: افسانه اعتقاد می‌آورد، آن را تحکیم می‌بخشد و رمزآمیز

می‌نماید. افسانه‌ها حافظ اخلاق‌اند و آن را تجلیل می‌کنند. افسانه کارایی مراسم عبادت را تضمین می‌کند و شامل قوانین عملی برای راهنمایی انسان است (الیاده ۱۳۶۷: ۲۳). در اینجا می‌بینیم که افسانه دارای کارکردی یکسان با اسطوره است. به عبارت دیگر و به تعبیر آبدنلو، اینکه در داستان‌های عامیانه مواردی از بن‌مایه‌های اساطیری دیده می‌شود یا برای بررسی موضوعات حماسی - اساطیری از شواهد و نشانه‌ها موجود در افسانه‌ها و روایات مردمی استفاده می‌شود، به ایراد دلیلی است که میان داستان‌ها و مضامین اساطیری و عامیانه و افسانه‌ای مناسبات و داد و ستدهایی وجود دارد. بدین معنی که گاه یکی از عناصر اساطیری وارد روایات مردمی می‌شود و گاه مایه‌هایی از حوزه فرهنگ و ادب عامانه و افسانه‌ها به اسطوره و حماسه راه می‌یابد (آبدنلو ۱۳۸۴: ۱۳). در واقع، افسانه‌ها میراثی مشترک از درختی تنومندند که شاخه ابتدایی فرهنگ‌های بشری را شکل می‌دهند. نوشتار حاضر بر آن است که در افسانه‌های عامیانه مازندران رگه‌های اسطوره‌ای را در دو پدیده «یو» و «یو» بازنگری و بررسی کند. مازندران از دیرباز جایگاه اقوامی کهن با باورها، آیین‌ها، و رسوم غنی بوده است. در طول تاریخ همواره مازنی‌ها بر آن بوده‌اند که این باورها را از دسترس اقوام بیگانه و حکومت‌های مرکزی حفظ کنند. در این میان، دیو و پری جایگاهی ویژه در افسانه‌های ایران، مخصوصاً در افسانه‌های مازندران، دارند. نویسنده این نوشتار خود مازندرانی است و به دست دادن این پژوهش را ادای دینی می‌داند به سرزمین مادری خود. در کتاب پیش روی، در فصول مختلف، نخست سعی شده است درکی اسطوره‌شناختی از افسانه‌ها ارائه داده شود. سپس، در دو فصل مجزا به بررسی چهره دیو و پری و بیرون کشیدن لایه‌های کهن و

اسطوره‌ای مربوط بدان در افسانه‌های مازندران پرداخته شده است. در فصل آخر، با دیدگاهی تطبیقی، به مقایسه چند افسانه مازندرانی و همتایان ارمنی آن و نیز مقایسه یک افسانه کهن رومی و نمونه کاملاً مشابه آن در افسانه‌های مازندران پرداخته‌ایم.

در حوزه مربوط به افسانه‌های مازندرانی - تا آنجا که نویسنده اطلاع دارد - پژوهشی مستقل با هدف نقد اسطوره‌شناختی و نشانه‌شناختی افسانه‌ها به چاپ نرسیده است. در این پژوهش به جمع‌آوری افسانه‌ها، با معنیت یا حضور دیو و پری پرداخته‌ایم. از این رو، این افسانه‌ها به شرط «افسانه‌های پریوار» نمی‌گنجد؛ چون در آن‌ها با موجودات شگفت‌انگیز روسته‌رو نمی‌شویم. مثلاً، در برخی افسانه‌ها دیو با ویژگی‌های عادی و مشابه انسان معمولی توصیف می‌شود و دارای نیروی مافوق طبیعی نیست. برپا ننده سعی کرده است تا حد امکان از همه افسانه‌های مازندرانی، نه در آثار موجود به چاپ رسیده و همچنین برخی افسانه‌هایی که به صورت شفاهی گردآوری شده است، بهره‌گیرد. بدیهی است که نمی‌توان از جامعیت افسانه‌های این مجموعه اطمینان حاصل کرد. امید است در آینده همه افسانه‌های خدای مازندران در چند مجلد و جداگانه به چاپ رسد.

در اینجا لازم است از دوست محترم، سپیده معافی‌مدنی، برای همکاری و یاری‌اش در جمع‌آوری افسانه‌ها و نمادشناسی آن‌ها سپاسگزاریم و قدردانی کنیم.